

PSIHOLOŠKE DIMENZIJE GENOCIDA

(Ismet Dizdarević, *Nezaborav usjeklina genocida*, izd. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, Sarajevo 2003., 226 strana)

Ismet Dizdarević, profesor Univerziteta u Sarajevu, jedan od utemeljitelja psiholoških nauka BiH, u knjizi "Nezaborav usjeklina genocida", promišlja psihološke dimenzije genocida koji je izvršen protiv Bošnjaka u razdoblju 1992.-1995. godine.

Strukturirana iz tri dijela (Prvi dio: Studije i eseji o psihološkim dimenzijama genocida, Drugi dio: Promocije knjiga o agresiji, genocidu i odbrani BiH i Treći dio: Iskorjenjivanje etnocentrizma, ostvarivanje potreba povratka i oporavak traumatiziranih osoba), knjiga čini koherentnu cjelinu, koja validno prezentira esencijalne aspekte zločina u BiH.

Ne bez razloga, autor počinje sa Kosovskim mitom, uzimajući ga kao paradigmu, koji je "stoljećima utiskivan u svijest mladih i odraslih"

(str. 22). U tom kontekstu, ključno je bilo kroz povijesne neistine osporiti osobenost bošnjačkog nacionalnog i vjerskog identiteta. Prerastanjem mita u mitomaniju, to se prenosilo, sa koljena na koljeno, te služilo "u određenim vremenima i situacijama kao "prihvatljivo objašnjenje" i kao "mogući izlaz" iz nastalih kriznih zbivanja". (str. 23). U ovom djelu, po prvi put, razmatra se, kako je to naslovljeno, "maligna agresivnost malih ljudi", koji su svojim djelima učinili ostvarljivost genocidnih programa, radeći to "ne samo iz podaničke poslušnosti, već iz neskrivenog zadovoljstva" (str. 27) Njihova ponašanja, u cilju zadovoljenja njihovih zločinačkih poriva, nadmašila su u genocidnim aktima čak i surova ponašanja nacista u Drugom svjetskom ratu. Ti "mali krvnici" su svoju privrženost dokazivali "sadističkim mučenjem i ubijanjem nedužne djece, nejakih žena i nemoćnih staraca" (str. 27).

Profil tih "malih ljudi" je u knjizi ilustrovan brojnim izjavama osoba, koje su očekivali od svojih komšija sa osjećanje, a umjesto toga doživjele su strahotnu fizičku i psihičku torturu.

Na tragu promišljanja genocidnih radnji autor uspješno, shodno svome profesionalnom opredjeljenju, elaborira psihološke pripreme za genocid nad Bošnjacima. Njegova

ključna misao je da je “psihološka priprema za genocid nad Bošnjacima urađena mnogo prije početka agresije na Bosnu i Hercegovinu. Sve što je primjenom psiholoških spoznaja moglo doprinijeti mobilizaciji masa reaktivirano je sa puno patosa i emotivnog zanosa. U toku psihološke pripreme sve mjere i postupci su bili “opravdani”: i izvrtanje povijesnih istina i oživljavanje mitova i izdizanje malih bitaka, pa čak i poraza, u velike pobjede srpske vojske” (str. 37).

Nadalje, s pravom se konstatuje da je sve stavljeno u funkciju realizacije genocidnih ciljeva – i tradicija, kultura i religija, čime je “svaki vid nasilja.... podstrekavan i “racionalnim razlozima” opravdava” (str. 37). U tom kontekstu aktivirani su i intelektualci, sa dokumentom – Memorandum SANU-a (1986), koji će “u toku psihološke pripreme za genocid, postati glavni intelektualni oslonac ideji “Velike Srbije”” (str. 39). Tome frontu, koji je stvarao psihološki ambijent, autor će pridružiti orijentaliste iz Srbije, pravoslavnu crkvu, te jedan broj psihijatara (Jovan Rašković, Jovan Striković i Radovan Karadžić), čiji istupi su širili iskonstruisane neistine, averziju, mržnju, nestabilnost prema drugim – nesrpskim narodima.

U prvom dijelu knjige autor

je posebno obradio još nekoliko pitanja koja su značajna za psihološke dimenzije genocida, kao što su motivacioni agensi genocida, grupna vjerovanja i osobna poslušnost, uloga Srpske pravoslavne crkve i srbijanskih orijentalista, ističući na kraju i nakon priznanja – oprost da, ali zaborav ne. Naravno, genocid počinjen nad Srebreničanima, jula 1995., kao najveći masakr u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, našao je značajno mjesto i u ovom dijelu. U vezi s tim, posebno je iskazan interes za sagledavanje korijena psihološkog nasilja nad Srebreničama, naročito kroz iskaz preživjelih. Psihološka matrica je i u korijenu srebreničke tragedije, sa svim mitovima i mitologijom. A to znači, iskonstruisane “istine” o nemilosrdnoj ugroženosti, proganjanju i ubijanju onih koji su se odrekli “jedine” prave vjere, osveta kao djelo časti itd., čime je “stoljećima taložena mržnja i svijest o opravdanosti mučenja, sadističkog izživljavanja i potreba ubijanja....” (str. 115).

Po autoru, “genocid nad Srebreničanima je očita ilustracija i uvjerljiv psihološki dokaz o brižljivoj razradi psiholoških načina mučenja ljudi” (str. 118). Takva konstatacija je argumentirana raznovrsnim modelima torture, odnosno psihološkim

mučenjima, koja “ostavlja najdublje tragove u kognitivnim i emocionalnim osobinama ličnosti...” (str. 118).

Drugi dio ovog djela pokazuje angažovanost autora na planu promocije knjiga o agresiji, genocidu i odbrani BiH, koje tretiraju zločine počinjene u BiH u razdoblju 1991.-1995. Potrebno je istaći da se ne radi o pukim, suhoparnim i monotonim izlaganjima o knjigama, što se nerijetko praktikuje na promocijama. Očigledno je da je autor ovom poslu pristupio ozbiljno i kompetentno, pripremajući se temeljito sa pismenim priložima, za čin promocije. Upravo takvim postupkom, osim prezentiranja stavova autora, prof. dr. Ismet Dizdarević iznosi i niz svojih zapažanja, konstatacija i stavova, koji se uklapaju u tematiku promovisanih knjiga. U ovim istupima on ukazuje i na osnovne pravce daljeg istraživanja zločina sa prijedlozima autorima gdje mogu još više učiniti kako bi druga izdanja njihovih knjiga bila na većoj razini.

Između ostalog, u ovom djelu su prezentirani tekstovi sa promocije knjiga o zločinima u Srebrenici: “Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995.” i “Genocid u Srebrenici, “sigur-

noj zoni” Ujedinjenih nacija, jula 1992.-1995.”, u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo – 1999. i 2000. godine.

U vezi s tim, prof. Dizdarević će konstatovati da je “istina i samo istina potrebna i to ne samo majkama, djeci, braći i sestrama mučeničkom smrću umrlih Srebreničana i nama koji duboko saosjećaju sa žrtvama tragedije, već i svim dobronamjernim ljudima Evrope i svijeta koji u činu genocida nad Bošnjacima naziru hod povampirenog fašizma” (str. 155).

On će, također, istaći da će “pažljivi čitalac uočiti i druge psihološke pokazatelje osobnih karakteristika ličnosti mučitelja i ubica muškaraca, žena i djece Srebrenice. Gdje god su se nalazili, Srebreničani su očekivali da će biti mučeni” (str. 150).

Nakon svih zločina, autor je primjereno naveo misao Muse Ćazima Ćatića, koji ističe: “preživjet ćemo jer su naša mjerila drukčija i naša osjećanja dublja toplija, jer se ne bojimo ni drugih ni drugačijih ni boljih, jer se sami sobom grijemo” (str. 163).

Treći dio knjige “Iskorjenjivanje etnocentrizma, odstranjivanje potreba povratka i oporavak traumatiziranih osoba” je, uvjetno rečeno, mirnodopska tema, gdje autor, manirima

renomiranog psihološkog autoriteta, elaborira značajna postratna pitanja, usmjerena na oporavak traumatiziranih osoba.

Pri tome, aktueliziran je jedan aspekt koji je postao posebno aktuelan nakon ratnih konflikata na području ex Jugoslavije. Naime, radi se o etnocentrizmu, odnosno sintagmi – “etnocentrički sindrom”, koji sadrži, kako autor naglašava, “važne psihosocijalne odrednice koje karakteriziraju ponašanje pojedinaca ili (i) grupa pojedinaca u odnosu na svoju i drugu naciju” (str. 177).

Suštinu sadržine ovog pojma čini precjenjivanje i idealizovanje pripadnika vlastite nacije, pri čemu se, shodno tome, potcjenjuju pripadnici drugih, obično susjednih naroda ili nacionalnih manjina. Zasnovan na etničkim predrasudama, druge, drugačije vidi kao “glupe”, “nemoralne” i sl. Slijedeći taj pristup, autor pokazuje da je srpski nacionalizam u sebi nosio ideje paranoidnog ciklusa, ideje inferiornosti, “ideje grandomanije, ideje proganjanja i ideje agresije” (str. 179). U tom negativnom vrtlogu našli su se Bošnjaci i ostali narodi koji su BiH osjećali kao svoju domovinu. Ključno pitanje u postratnom periodu je kako smanjiti etnocentrični sindrom i konflikte. Autor u vezi s tim pravilno primjećuje da je “prvi

uvjet radikalno iskorjenjivanje krajnjih izvora etnocentričkog sindroma: ekonomske nestabilnosti, stranačkih destruktivnosti i povijesnih falsifikata” (str. 185). Takvo stanje stvara uvjete za pomirenje u postratnom konfliktu, što je neophodno za BiH, u kojoj su izvršeni masovni zločini.

Povratak, odnosno psihosocijalni korijeni motivacije izbjeglica za povratak u svoj dom, i u ovom djelu je našlo značajno mjesto. Među te korijene, navedeni su toplina rodnog doma, reminiscencija traumatskih doživljaja, stvarni i percipirani sadašnji ekonomski, socijalni i psihološki status. Svakako, autor je u pravu, kada tome dodaje i spoznatu sigurnost grada i sela, doma u koji se izbjeglica vraća, posebno tamo gdje su njegovi najmiliji ubijeni. Zbog toga insistira na “dobro naučno fundiranom sistemu rada sa izbjeglicama i raseljenim osobama...” (str. 196).

Psihosocijalno stanje i potrebe su posmatrani i kod obitelji nestalih Bošnjaka (str. 198-204).

Za ovu kategoriju je adekvatno rečeno da je doživjela sve ono što je pratilo genocid nad Bošnjacima, a posebno su bili svjedoci individualnih i masovnih zločina čija je nakana bila razoriti njihov osobni, vjerski i nacionalni identitet. Njihovi najmiliji su nestali u logorima,

zatvorima, masovnim grobnicama, uz surove ratne torture i druge zločine. U knjizi je postavljeno ključno pitanje: kako da oni nađu smiraj duše i put izlaska iz neizvjesnosti. Ponuđeno je nekoliko bitnih pretpostavki za navedeni zahtjev. Prije svega, stvaranje mogućnosti za slobodan pristup otkrivenim lokacijama pojedinačnih i masovnih stratišta, uporno traženje novih lokacija, donošenje državnog zakona o nestalim, razbijanje psiholoških barijera, procesuiranje svih odgovornih za zločine, ohrabrenje svjedočenja, brže rješavanje položaja obitelji nestalih i dosljedno ostvarivanje njihovih prava, te pružanje svih vidova pomoći – ekonomske, pravne, socijalne i psihološke. Uporište za sve to je, svakako, “Deklaracija UN-a o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebi moći”, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda 29. novembra 1985.

Za realizaciju navedenog neophodno je podizati svijest svih građana o neophodnosti sudjelovanja u raznovrsnim programima adekvatne pomoći i obiteljima nestalih Bošnjaka. Takav ambijent, odnosno punu mobilizaciju širenja javnosti, mogu da ostvare, između ostalog, i mediji i komunikacije, prevashodno doprinoseći “usmjeravanju javnog

mnijenja na radikalno rješavanje zaišta teških, ljudskih problema...” (str. 204). Uz to, neophodan je planski, sistematski i sinhronizovani pristup aktera kojima je to profesionalna obaveza, kao što su zakonodavni i izvršni organi države, pravosudne institucije, škole, univerziteti i instituti, zdravstvene institucije, organi unutrašnjih poslova, vjerski službenici, profesionalci u zaštiti mentalnog zdravlja, kućevlasnici, stambeni i drugi subjekti, različite nevladine organizacije i institucije.

I na kraju, ali ne kao najmanje važno, u knjizi je prezentiran i rad “Psihološki tretman traumatiziranih adolescenata” (str. 205-219).

Da bi se to ostvarilo, izloženo je nekoliko značajnih aspekata koji mogu korisno da posluže svima onima koji će se baviti u postratnom periodu ovom problematikom.

Prije svega, potrebna su fundamentalna, dublja i duža evaluacijska istraživanja “kako tokova i ishoda individualnih i grupnih psihoterapeutskih postupaka, tako i prirode i smjera uticaja okolnosti izazvanih agresijom” (str. 209).

Slijedom toga, elaborira se i problematika trauma-centara, odnosno njihova potreba i razvoj, koji bi, uz druge institucije, mogli obavljati “specifičan i sistematičan

visokostručni tretman traume” (str. 211). To su, ustvari, zdravstvene ustanove sa visoko specijaliziranim, pa i po potrebi, subspecijaliziranim djelovanjem.

Vežano za trauma-centre, posebno se obrađuje njihova organizacija, traumatska područja, struktura i funkcija, te oporavak od traume i ljudska prava.

Knjiga “Nezaborav usjeklina genocida” autora Ismeta Dizdarevića

je korisno djelo za sve one koji proučavaju zločine, pa i onaj najteži – genocid, koji su izvršeni na području Bosne i Hercegovine pri kraju XX stoljeća. Istovremeno, psihološkim pristupom ovoj problematici afirmiše se multidisciplinarni angažman na proučavanju zločina, što, u svakom slučaju, znači i njihovo sistematičnije i svestranije elaboriranje ♦

Bećir Macić